

Medgyesi Konstantin

Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar

ORCID:0000-0001-8667-6025

Képek a Kádár-korszakról

Az Enyedi-fotógyűjtemény újjászületése a digitális térben

Absztrakt

A tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy a rendszerváltozás után évtizedekkel milyen társadalmi-kulturális folyamatoknak köszönhetően alakulhatott ki egyfajta poszt-modern reneszánsza a Kádár-korszakot illusztráló fotóknak.

Úgy véljük, az Enyedi-gyűjtemény újrapozícionálásához szükséges szociológiai előfeltétel volt az, hogy a puha diktatúra alatt fiatal korosztályok, a ma nyugdíjasai elfoglalták helyüket napjaink közösségi médiaterében.

Kulcsszavak: gyűjtemény, digitális tér, Kádár-korszak, fotográfia

Abstract

Pictures from the Kádár era

The rebirth of the Enyedi photo collection in digital space

In this study, we examine the socio-cultural processes that led to a kind of postmodern renaissance of Kádár-era photographs decades after the regime change.

We believe that the sociological prerequisite for the repositioning of the Enyedi collection was the fact that during the soft dictatorship, young people, today's pensioners, took their place in today's social media space.

Keywords: photography, collection, digital space, Kádár era

A 2009-ben elhunyt Csongrád megyei fotográfus, Enyedi Zoltán egy közel negyvenezer darabból álló kollektiót hagyott az utókorra. Enyedi képriportjaival 1967-től találkozhattak a megyei közéletet figyelő újságolvasók. Több mint harminc esztendőnyi fotókollektió áll a kutatók rendelkezésére; a gyűjtemény különlegessége, hogy egyszerre illusztrálja a Kádár-korszakot és a rendszerváltó évtizedet.

A páratlan kollektiót a szegedi múzeum 2011-ben szerezte meg. Ezt követően indult meg a több tízezres hagyaték digitalizálása. A gyűjtemény ezzel párhuzamosan – némiképp metaforikusan kifejezve – újjászületett. A digitális térben különböző felületeken sorra jelentek meg az archív Enyedi-fotók a hetvenes és a nyolcvanas évek világáról. A tanulmányban azt a jelenséget kívánjuk elemezni, hogy egy félig-meddig holt múzeumi kollektió miként pozícionálható át a digitális térben.

Enyedi Zoltán 1939. április 17-én született Makón. Édesapja katonatiszt-könyvelő, anyja adminisztrátor volt. Az ifjú Enyedi az általános és középiskolát szülővárosában végezte. Már gyermekkorában vonzódott a művészetekhez, pasztellel foglalkozott, később egy makói „fényképész kisiparosnál” tanulta ki a szakmát. A műterem zárt világa azonban távol állt tőle, vonzották a történések, az emberi sorsok.¹ Közel negyven évig dolgozott a Csongrád Megyei Hírlap fotóri-

¹ Az életrajzi adatokat Újszászi Ilona Enyedi Zoltánról írott nekrológiájából vettük át. (Újszászi 2009)

portereként; a fontos megyei eseményekről készült fotóit közölte a Délmagyarország is; de képeire az országos lapok is igényt tartottak. Járt tanulmányúton Franciaországban, Németországban, Lengyelországban, Finnországban, Romániában, Olaszországban és a Szovjetunióban. Képeit kiállították szerte Európában, így például Rostockban, Lódzban, Odesszában, Budapesten, Szentesen, Hódmezővásárhelyen, Csongrádon, Makón, Ópusztaszeren. Munkásságát Kiváló Munkáért kitüntetéssel, Juhász Gyula-díjjal, Alkotói Díjjal ismerték el. Enyedi Zoltán azt vallotta: „a sajtófotográfus közvetítő az élet történései és az olvasók között, s ehhez nagy érdeklődés kell a világ dolgai iránt” (idézi Újszászi 2009). A fotóriportert minden érdekelte, ami „történt”. Nem törekedett arra, hogy fotóművész legyen, mert úgy vélte, az a rang a megszerzéséig tart, a fotóriporter azonban addig az, amíg megjelennek a fotói. Hódmezővásárhelyi kiállításának megnyitóján, 2001. január 29-én mondta: „Nincs régebbi, mint a tegnapi újság. A mai siker holnapig tart” (idézi Újszászi 2009).

Enyedi Zoltán 2009. szeptember 14-én hunyt el. Az Enyedi-hagyatékban 1967-től 2000-ig készült fotók találhatók. Enyedi Zoltán nem volt politikai szereplő, nem kívánta közvetlenül befolyásolni a közélet történéseit, hatni legfeljebb fényképeivel akart. A gyűjtemény képeit a következőképpen lehet típusblokkokra bontani: A Kádár-rendszer identitáserősítő rendezvényei, a statikus tömeg; a pártállami vezetők látogatásai; munkásörök; népszerű és ismert művészek; a fejlődő mezőgazdaság, az új agrárgépek felvonultatása; gyárbéli hétköznapok; motorizáció, a szocialista autók; gyerekek, úttörők; építkezések, panelházak; vészhelyzetek, balesetek (1–8 kép).

Az Enyedi-hagyaték változatosságát mutatja, hogy a kollekcióban találunk fotókat, portrékat a korszak szinte összes pártállami vezetőjéről, így van felvétel: Aczél Györgyről, Apró Antalról, Benke Valériáról, Berecz Jánosról, Biszku Béláról, Borbély Sándorról, Brutyó Jánosról, Czinege Lajosról, Csehák Juditról, Fehér Lajosról, Fock Jenőről, Gáspár Sándorról, Grósz Károlyról, Győri Imréről, Havasi Ferencről, Horn Gyuláról, Kádár Jánosról, Kállai Gyuláról, Korom Mihályról, Lázár Györgyről, Losonczy Pálról, Komócsin Mihályról és Komócsin Zoltánról, Medgyessy Péterről, Maróthy Lászlóról, Németh Károlyról, Nyers Rezsőről, Óvári Miklósról, Piros Lászlóról, Pozsgay Imréről, Puja Frigyesről, Pullai Árpádról, Sarlós Istvánról, Szabó Istvánról, Szirmai Istvánról, Szűrös Mátyásról, Vastagh Pálról. Enyedi Zoltán, noha Csongrád megyei fotóriporter volt, alkalmanként járt az ország más pontjaira, így Budapestre is képtudósítani. A parlamenti üléseket főként azért fotózta a nyolcvanas évek második felében, mert az országgyűlési munkának országosan ismert, figyelt szegedi közszereplője volt Király Zoltán tévériporter személyében.

A Kádár-korszakról szóló fotók újrapozicionálása

Az utóbbi évtizedben a Kádár-korszakot illusztráló archív fotók az internetnek köszönhetően egyre nagyobb szerepet kapnak a nyilvános térben. Az online hírportálok² esetén is komoly érdeklődés figyelhető meg, de főként a közösségi média felületein, a régi fotókat pozicionáló oldalakon³ érzékelhető a hetvenes-nyolcvanas éveket ábrázoló képek népszerűsége. A szabad felhasználású Fortepan online fotógyűjteménynek köszönhetően pedig tízezerszámra találkozhatunk a digitális világban a kádári puha diktatúra fotográfiáival. A Fortepan nyújtotta lehetőségekből fakadóan a fiatalabb korosztályok is beleütközhetnek a netes országúton a Kádár-korszakot illusztráló felvételekbe.

Fekete Bálint a Fortepanról szóló tanulmányában leszögezi: a harmadik évezredben a vizuális ingerek tömege éri az embert, különösen a fiatalokat; s így kiemelten kell foglalkozni a vizuális ismeretszerzéssel. „Ezek dekódolására, befogadására egyre inkább érzékenyebb és fogékonyabbá válik az egész társadalom” – írja Fekete (2011). Mélyi József azt a jelenséget emeli ki, hogy a

² A *Délmagyar.hu* az „Annó” rovatában 2012 és 2015 között napi rendszerességgel közölt régi fotókat, amely képek meghatározó része a Kádár-korszakról szólt. A *szeged.hu* napjainkban is rendszeresen közöl archív felvételeket a hetvenes-nyolcvanas évekből.

³ Facebook-oldalak és -csoportok: Régi képek Magyarországról, Régi képek Budapestről, Régi képek Debrecenről, Régi Szeged, Szeged régen, Terézváros régen és most, Békésmegyer régen, fotók a múltból, Fotóbutik, Ferencváros régi fotókon, Józsefváros régi fotókon, Békéscsaba a múltban, Képek a múltból, Ferencváros – képek, történetek, Ami volt stb.

1. kép: Az új Somogyi-könyvtár Szegeden
1984-ben

2. kép: Bográcsolás Forráskúton 1981
májusában

3. kép: 24 órás sportverseny
Hódmezővásárhelyen 1980 szeptemberében

4. kép: Konzultáció a szentesi ruhagyárban
1980 januárjában

5. kép: Épülő Szeged-Felsővárosi panelházak
1980-ból

6. kép: Ünnepség a forráskúti Haladás
Termelőszövetkezetben 1981 májusában

7. kép Asszonyok dolgoznak szorgosan;
Szentes, 1969

8. kép Pecások Mártélyon 1969 nyarán

Fortepanon gyakran jelennek meg olyan képek, amelyeken a megörökített helyszín szinte felismerhetetlennek tűnik. „Az internetes közösség azonban gyakran még a legrejtélyesebb esetekben is képes az azonosításra; hosszú távon alig maradnak nyitott kérdések” (Mélyi 2018). Mélyi arra a jelenségre utal, hogy egy sok évtizeddel ezelőtti ismeretlen fotó azonosítására is alkalmas az internet felülete. A Kádár-korszak mindennapjait megjelenítő fotók így válnak észrevétlenül egyfajta sajátos netes keresztrejtvény alapjává.

Ebben a szellemi közegben helyezhető el az Enyedi-gyűjtemény, amelynek döntő része a Kádár-korszakban készült⁴.

Ha szeretnénk megérteni, hogy egy a Kádár-korszakot reprezentáló képgyűjtemény miként válhatott keresetté, népszerűvé, akkor a következő fogalmakat kell tanulmányunk során elemeznünk: narratíva, emlékképek, információs technológia, történeti távlat, figyelem és posztobjektív médiatér. A rendszerváltozás után több mint három évtizeddel immáron megfelelő kommunikációs tér nyílhat a Kádár-rendszer bonyolult történeti összetevőinek áttekintésére. Arra kell választ találnunk, hogy az 1956-os forradalom utáni kommunista diktatúra mindennapjainak világát illusztráló fotográfiák miként, milyen társadalomtörténeti változásoknak, paradigmaváltásoknak köszönhetően válhatnak identitás erősítő vizuális kódokká. Hogy történhet meg az, hogy a diktatúra antipatikus viszonyai ellenére a korszakot megidéző fotók pozitív érzelmeket képesek kiváltani – akár kifejezetten antikommunista emberekből is? Ha e kérdésre választ kívánunk adni, akkor először a Kádár-korszakot társadalomtörténeti dimenzióból vizsgáló történészek álláspontját érdemes megismernünk.

Majtényi György több könyvet írt az 1956-ot követő évtizedekről; akadémiai doktori értekezésében a kutató amellett érvel, hogy a korszakot nem szabad egységes egészként értelmeznünk: „Ma úgy tűnik, hogy a történelmi távlat, az utólagos perspektíva kirajzolja a korszak egységes arculatát, és megmutatja azokat a jegyeit, amelyek nemcsak a szocializmus megelőző időszakához, hanem a szovjet tömb más országaikhoz képest is egyedivé teszik. A Kádár-korszak nem volt egységes időszak, mégis tekinthetünk rá ekként a történelmi emlékezetben elfoglalt helye miatt. Ettől függetlenül magának a Kádár-kori rendszernek a megítélése is folyamatosan változott. A kortársak másképp élték meg 1957-1958-ban, a megtorlások idején, másképp az 1963-as részleges amnesztia után, és megint másképp a fridsiderszocializmusnak nevezett időszakban a hetvenes–nyolcvanas években, majd a rendszerváltás után” (Majtényi 2020: 230). A történész azt is hangsúlyozza, hogy a Kádár-korszak változó értelmezéséhez hozzákapcsolódnak az időszakot megélt különböző nemzedékek érzései, viszonyulásai is: „Az a kép, amely a Kádár-

⁴ Néhány kurrens sajtómegjelenés, amelyek az Enyedi-gyűjtemény fotóival illusztrálják az adott témát: Az ébredő szerelem legszebb szobra Szegeden, annó 1979 (<https://www.delmagyar.hu/anno/2021/08/az-ebredo-szerelem-legszebb-szobra-szegeden-anno-1979>);

Ilyen volt az augusztus 20. Ópusztaszeren 1980-ban – fotók (<https://www.delmagyar.hu/anno/2021/08/ilyen-volt-az-augusztus-20-opusztaszeren-1980-ban-fotok>);

Ott a Fogadalmi Templom, de mi hiányzik? – Látkép annó 1967 (<https://www.delmagyar.hu/anno/2021/05/ott-a-fogadalmi-templom-de-mi-hianyzik-latkep-anno-1967>);

Árvízi fotók, annó 1970: Hősies védekezés a makói nagy buzgárnál (<https://www.delmagyar.hu/anno/2021/03/arvizi-fotok-anno-1970-hosies-vedekzes-a-makoi-nagy-buzgarnal>);

Hol veszett el ez a Széchenyi téri kártyaparti? (<https://www.delmagyar.hu/anno/2020/11/hol-veszett-el-ez-a-szechenyi-teri-kartyaparti>);

19 légifotó, ahogyan Hódmezővásárhelyt már nem láthatjuk – Fotók annó 1968 (<https://www.delmagyar.hu/anno/2020/10/19-legifoto-ahogyan-hodmezovasarhelyt-mar-nem-lathatjuk-fotok-anno-1968>);

A makói belváros farosbusszal és ősi Skodákkal Enyedi Zoltán 1971-es fotóin (<https://www.delmagyar.hu/helyi-kozelet/2020/09/a-makoi-belvaros-farosbusszal-es-osi-skodakkal-enyedi-zoltan-1971-es-fotoin>);

A szönyegporoló egy paparazzo szemével, annó 1979 (<https://www.delmagyar.hu/kultura/2020/08/a-szonyegporolo-egy-paparazzo-szemevel-anno-1979>);

Dolgos hétköznapiok fél évszázad távlatából (<https://szeged.hu/cikk/dolgos-hetkoznapok-fel-evszazad-tavlatabol>);

Csemegebolt, kirakatverseny és az óras Tóth (<https://szeged.hu/cikk/csemegebolt-kirakatverseny-es-az-oras-toth>);

Menzák, éttermek, halászcárdák krumplilevesország kellős közepéről (<https://szeged.hu/cikk/menzak-ettermek-halaszcardak-krumplilevesorszag-kellos-kozeperol>);

Emlékeznek a Jutka divatárura 1984-ből? (<https://szeged.hu/cikk/emlekeznek-a-jutka-divatarura-1984-bol>);

Szeged by night – mennyire más a város éjjel? (<https://szeged.hu/cikk/szeged-by-night-mennyire-mas-a-varos-ejjel>);

Teljes siker: kislányok, kiskutya, kismalac – képek a Móra Ferenc Múzeum cukisággyűjteményéből (<https://szeged.hu/cikk/teljes-siker-kislanyok-kiskutya-kismalac-kepek-a-mora-ferenc-muzeum-cukisaggyujtemenyebol>)

Utolsó letöltés: 2022.11.09

korról kialakult, ugyanakkor nem független azoktól a személyes, emocionális képektől, élményektől, amiket az egyének és a családok megőriztek a korszakról. Ezek sokszor szinte teljesen függetlenek a diktatúra lététől, még ha annak világában is születtek vagy ahhoz látszólag közvetlenül kapcsolódnak. Kádár János halála egybeesett a rendszerváltással. Emiatt is volt lehetséges az, hogy a rendszerváltást követő csalódás, a különböző negatív társadalmi folyamatok – a tömegessé váló munkanélküliség, a szegénység, a fokozódó eladósodás – utóbb kedvezően befolyásolták a Kádár-kor megítélését a rendszerváltást követő időszakhoz képest is” (Majtényi 2020: 230-231). A Kádár-korszak megértéséhez azzal is tisztában kell lennünk, hogy az 1956 és 1988 közötti időszak nem értelmezhető az ’56-ot megelőző brutális állami terrortól, Rákosi Mátyás diktatúrájától függetlenül. Kádár János rezsimje is elnyomó volt – főként az 1963-as konszolidációig –, de a Rákosi-korszak fojtogató légköréhez képest Kádár több évtizedes hatalomgyakorlása elviselhetőbbnek bizonyult a magyar társadalom számára. Az 1956-os forradalmat követő évek kegyetlen megtorlása soha nem gyógyuló seb a magyar történelmi emlékezetben, de a hatvanas évektől a rendszer folyamatosan puhult. Minderről az összefüggésről a következőképpen fogalmaz Majtényi: „A Kádár-kor megítélése – mint ahogy más történelmi korszakoké is – függ az értelmezés mai perspektívájától. Míg a Rákosi-korszakban a hatalom mintha mindenkitől csak áldozatokat követelt volna a szebb jövő, a szocializmusban és a kommunizmusban megjelölt ideológiai és társadalmi cél érdekében, addig a kádári pártvezetés ügyelt arra is, hogy az egyének, különböző társadalmi csoportok tagjai már a jelenben lássanak olyan jeleket, amelyek a rendszer jövőképét igazolják, és hogy megtalálják számításaikat a mindennapi életben. E törekvés sikerének voltak olyan tárgyi szimbólumai is mint a frizsider, az Orion tévé, a Varia bútor vagy olyan – kortárs és későbbi – fogalmi megtestesülései is, mint a frizsiderszocializmus és a gulyáskommunizmus, vagy egyszerűen az, hogy a Kádár-kort az emberek önálló korszakként látták a szocializmus korábbi időszakához képest” (Majtényi 2020: 234). Majtényi a Kádár-korszak tipológiáját vizsgálva meghatározó elemnek tekinti azt, hogy az állampolgárok életében a hetvenes évek világa az egyéni, családi felemelkedés lehetőségét kínálta. Az emberek azt tapasztalhatták meg, hogy jobban élnek, mint korábban. Mindez a jelenség – a növekvő gazdasági problémák ellenére – a nyolcvanas évek társadalmi közérzetére is kihatott. A magyar társadalom a koraszülött jóléti állam keretei között élhetett; a lakosság azonban 1987-ig mindebből csak a jóléti vívmányokat tapasztalhatta meg, így nem véletlen, hogy azok az emberek, akik a hetvenes-nyolcvanas években voltak fiatalok, évtizedekkel később visszapillantva egyfajta sajátos békeidőként tekinthetnek a Kádár-korszak gulyáskommunizmusára.

A témakör másik kiváló kutatója, Slachta Krisztina történész a generációk egymás mellett élő különböző élményanyagát hangsúlyozza, amikor a Kádár-korszak sokrétű értelmezési keretéről szól: „A Kádár-korszak alapvetően meghatározza generációk politikai, társadalmi, kulturális szocializációját, a jelenkori Magyarország önmagáról és a nyugati világról kialakított képét, vagyis meghatározza jelenkori közös, társadalmilag konstruált valóságunkat is. A korszak sokak fejében – és a fiatalokban élő képről is ezt mondhatjuk – egy kis ideológiai propagandával leöntött, mégis egy kedélyes, kellemes, hétvégi házikók és Trabantok, majálisok és táncdalfesztiválok között eltöltött időszakként él. Valóban mókásnak tűnhetnek a korabeli fényképek, ruhák, dalszövegek, ezt a képet azonban főleg a korról a kilencvenes években készült filmek határozzák meg: a *Csinibaba*, a *Zimmer Feri*, a *Moszkva tér*. Mindezzel ellentétben állnak azonban az 1956 novemberi, decemberi véres események és azok képi toposzai, majd az éveken át tartó megtorlás, a kivégzések, több éves börtönbüntetések időszaka. [...] Manapság alapvetően két sarkított, torzított értékelés rajzolódik ki a korról: az egyik a negatívumokat emeli ki, a megtorlást, a szellemi életre jellemző elnyomást, ügynököket, ideológiát, kötelező felvonulásokat. A korszak pozitívumaira koncentrálnak a másik elterjedt megítélés: lassan, de biztosan lehetett gyarapodni, volt munka, vagyis a biztonságos társadalmi közegben otthonosan mozoghattott az egyén” – írja a történész (Slachta 2019: 90-92). Slachta Krisztina azt is felvázolja, hogy a fiatalabb generációk számára milyen keretei lehetnek a Kádár-kor megismerésének: „A történelmi ismeretknél sokkal fontosabb az, hogy ezáltal a fiatalok sokkal jobban megérthetik családjuk történetét, szüleik, nagyszüleik motivációit, enyhülhetnek a generációs szakadékok, az éppen szavazópolgárokra váló diákok pedig a Kádár-korszak történetét közelebbről megismerve talán könnyebben eligazodnak a mai politikai és gazdasági világban is. Megdőböntő

tapasztalat, és nehéz tanári feladat a rendszerváltás után született generációkkal megismertetni mindazokat az ismereteket és tapasztalatokat, melyek saját életünk, vagy gyerekkorunk szerves részeként él bennünk” – elemzi a Kádár-korszak értékelésének nehézségeit és lehetőségeit a kutató (Slachta 2011). Slachta érvelését figyelembe véve azt a tényezőt érdemes kiemelni, hogy a mai ifjú nemzedék szempontja a Kádár-korszak kapcsán az lehet, hogy megértsék: szüleik, nagyszüleik milyen világban életek, milyen korszakban voltak gyerekek, mi hatott rájuk. Az Y- és Z generáció motivációja a Kádár-rendszer kapcsán a családi kötelekek feltárása, megértése. Gyakran nézhetnek olyan képeket a hetvenes-nyolcvanas évek, a puha diktatúra időszakából, amikor a szüleik nebulók vagy az idős nagyszüleik még ifjú emberek. Ebből következően a mai fiatalok a legkisebb mértékben sem politikai vagy akár társadalomtörténeti nézőpontból kötődnek a Kádár-időszakhoz, hanem inkább egy generációs nosztalgián keresztül. Vizuálisan azonosítják a Kádár-korszakról szóló fotókat a szüleik, nagyszüleik világával.

A Kádár-korszak, a „gulyáskommunizmus” újrapozicionálása szempontjából valószínűsíthetően komoly jelentősége van annak a korábbi társadalmi közérületnek is mint egyfajta sajátos nosztalgiabázisnak, miszerint Kádár János egy egyszerű puritán politikus volt, akinek a grízestészta és a krumplileves volt a kedvence. Szirmai Éva médiakutató szerint a kádári magyar társadalom a „kétely nélkül” elfogadta és magáénak érezte „a krumplileves filozófiáját” (Szirmai 2016).

Feldolgozandó témánk szempontjából mérvadó még Pap Milán politológus-eszmetörténész álláspontja. Pap azt vizsgálja, hogy a Kádár-korszak évtizedeiben mennyiben volt jelen a társadalmi részvételiség szempontrendszer: „A berendezkedő Kádár-rendszer vezetői felismerték, hogy az új politikai kurzus talpon maradása legitimitációjának újrafogalmazásán múlik. A rendszer vezetői a pragmatista politika és a nyilvánosság kapuit fokozatosan kinyitó ideológia eszkozrendszerével kívánták elérni azt a társadalmi kompromisszumot, amely a Rákosi-rendszer idején ismeretlen fogalom volt a politikai elnyomás közepette. Az értelmiség számára a korai Kádár-rendszerben a kompromisszum önkorlátozásként jelenik meg. Cserébe a rendszer a korlátozott nyilvánosság folyamatos szélesítését ajánlotta. A hallgatólagos alku részeként az ideológia tételei is oldódtak, az ideológiai rendszer monolitikussága nem volt tovább tartható” – véli az eszmetörténész (Pap 2015: 37). Ez a megállapítás azért mérvadó számunkra, mert arra mutat rá, hogy a Kádár-korszak egyre kevésbé bírt ideológiai tartalommal, a hétköznapi életben a politikum háttérbe szorult. A gulyáskommunizmus puha diktatúrájában élő állampolgárok tömegei számára a mindennapok során egyre kevésbé voltak szorítóak a diktatórikus államberendezkedés béklyói. Ebből következően a hetvenes-nyolcvanas években fiatal, ma már idősödő nemzedék a múltba tekintése folyamán nem érez kvázi társadalmi lelkiismeretfurdalást, mikor szívesen nézeget az internetes felületeken a Kádár-korszakot illusztráló fotográfiákat.

Internetes tér, narratívák és képi források

A következő komoly tényező, amelyet elemeznünk kell, az a megváltozó kulturális mikro- és makroklíma, amely az internet pozíciójának terjedésével hozható összefüggésbe (Krassói, Medgyesi 2014: 552). Manuel Castells szerint „az internet lehetővé teszi számunkra, hogy szelektíven kapcsolódjunk a kulturális kifejeződés különféle formáihoz, az eltérő elektronikus kommunikációs rendszerekhez, és hogy a saját igényeink szerint gyűjtsük össze ezen kommunikációs rendszerek különféle elemeit, aszerint, hogy ki-ki mit kíván, gondol vagy érez” (Castells 2012: 32-33). A Kádár-korszakról szóló fotók népszerűségének a vizsgálata során használnunk érdemes a narratív pszichológia nézőpontját is. A narratív pszichológia kutatója, Görgőy Rita írja: „a narratív pszichológia az én-t élettörténeti reprezentációnak tekinti, ami a megoszthatóságra, a nyilvános kommunikációra épül (Görgőy 2015). Az „elbeszélés világa” megteremt a kapcsolatot a személyes „belső” és a szociális világ között, vagyis életnarratíváink során nem azt tárjuk fel, hogy „mi történt,” hanem azt a „történetet” adjuk elő, amely az adott eseményről „rendelkezésre áll.” S ezek a történetek alapján épül fel a „narratív én.” Témánk szempontjából vizsgálva a kérdést: a Kádár-korszakról szóló fotókkal az internetes felületeken találkozó polgárok nem azt a dilemmát akarják magukban tisztázni, hogy mi történt a puha diktatúra világában, hanem a saját maguk életéről akarnak narratívát formálni, vagyis akár a régi

fotók megosztásával vagy lájkolásával, vagy akár csak nézegetésével „rendelkezésükre álló” élményanyagot dolgozzák fel a nosztalgia pszichés keretei között. Balog Beáta és Szabolcs Éva narratívakutatók leszögezik: a narratíva kifejezés ma már olyan elfogadott terminus, amely számos jelentéssel fordul elő a legkülönbözőbb társadalomtudományi publikációkban. Magunk is valljuk ezt az álláspontot, s úgy gondoljuk, a narratíva fogalma alapvető gondolati mankót biztosít a számunkra a különböző társadalomtörténeti kontextusok azonosításához, megértéséhez és felvázolásához. „A narratív szemlélet értelmezése azt is jelentheti, hogy olyan személyes forrásokat, emlékezetre épülő visszaemlékezéseket kutat a történész, amelyek maguk is narratívának, elbeszélésnek tekinthetőek. Ebben az esetben a különböző idősíkok találkozása valósul meg: a visszaemlékezésben megjelenő múlt, a visszaemlékezés ideje és minderről a történeti kutató által létrehozott narratíva ideje” – írják tanulmányukban a szerzők (Balog, Szabolcs 2019). László János filozófus-kommunikációkutató szerint az elbeszélői perspektíva hordozza azokat a tudatállapotokat, amelyek az eseményekkel összefüggésben az elbeszélőt, illetve az elbeszélés szereplőit jellemzik, „ezért az események bemutatásának elemzésében az elbeszélői perspektíva vagy nézőpont kitüntetett helyet foglal el” (László 2005). Tókos Katalin neveléskutató úgy véli, az identitás a folyamatosan újraszerkesztett élettörténet – „ugyanis annak a történetnek, amelyet az egyén önmagáról megfogalmaz, kitüntetett jelentősége lesz énjének kontinuitása, egysége, integráltsága és identitásának egyéb minőségei szempontjából” (Tókos 2006). Álláspontunk szerint a narratív források közé kell sorolnunk a fotókat is. A hagyományos nézőpont alapján érdemben a taxatív forrásokat értelmezhetjük a narratív szemlélet dimenziójában. A magunk részéről azonban azt gondoljuk, hogy a fotográfiák szintén a múltból (vagy akár a jelenről) szóló elbeszélés részei, alapvető forrásai.

Pusztai Virág médiakutató úgy véli, „a generációról generációra szálló történetek és az események írásos rögzítése mellett azonban a kezdetektől fogva óriási jelentősége volt az emlékek képi megragadásának” (Pusztai 2018). A médiakutató szerint a személy énképe „egy önmagáról kialakított mentális képhalmazként is felfogható,” amellyel az illető önmagát identifikálja. Pusztai álláspontja az, hogy a mentális kép megkonstruálásához hozzájárulnak a korábbi cselekedeteinkhez és „az események megéléséhez társuló reakciók – illetve az ezekről megőrzött emlékek.” A médiakutató aláhúzza, a fotó és a mozgókép megjelenése alapjaiban változtatta meg a múltból való gondolkodást: „a XX. és a XXI. századi eseményekkel kapcsolatban gyakran halljuk azt a kijelentést, hogy megfelelő történelmi távlat híján bonyolult a megítélésük. Kérdés azonban, hogy meglesz-e, meglehet-e valaha a megfelelő történelmi távlat, ha szinte feldolgozhatatlan mennyiségű, az összképet túlságosan is árnyaló forrás áll rendelkezésre. És e források halmazoknak egyre fontosabb részét képezik a képi források” – fogalmaz Pusztai (Pusztai 2018).

A Kádár-korszakról szinte feldolgozhatatlan mennyiségű képi forrásanyag van a kutatók és az érdeklődők birtokában, ezzel párhuzamosan viszont immáron kijelenthetjük, hogy az a bizonyos történelmi távlat is rendelkezésünkre áll. A történelmi távlat pedig mindig esélyt kínál arra, hogy a korábbi indulatoktól fűtött, hiszterizált közbeszéd az objektívebb közlésformák felé közeledjen.

A figyelem jelentősége a posztobjektív média felületein

Elemzésünk során Merkovity Norbert politológus, közösségi média-szakértő „figyelem” fogalma érdemel még külön említést. Az online térben ugyanis – de a hagyományos médiastruktúrákban is – elképesztő, valóban feldolgozhatatlan mennyiségű információ zúdul a hírforrásokra, ezért van jelentősége a figyelem kifejezésnek, hiszen ezáltal ragadhatjuk meg, hogy melyek azok a jelenségek, amelyek képesek tömeghatást gyakorolni. „A közösségi média és a nyilvánosság szempontjából a homogenizálási folyamat biztosítja a különböző nyilvánosságok közötti átjárást. A felhasználók interakcióba kerülnek egymással és kölcsönösen hatnak a lokális és globális viszonyokra, kialakítva azok dinamikáját” – írja Merkovity (Merkovity 2018: 17). A politológus aláhúzza: mára különböző generációk tagjai tartják a közösségi médiafelületeken a kapcsolatot családtagokkal, rokonokkal, barátokkal, ismerősökkel, válnak csoportok tagjaivá, osztanak meg híreket, képeket, s szólnak hozzá a legkülönbözőbb tartalmakhoz. A „Facebook architektúrája” pedig befolyásolja a felhasználók viselkedését és szabályok közé te-

reli a diskurzusokat. Az elemző megállapítása szerint kulcskifejezés a közösségi médiaviszonyok megértése szempontjából a figyelem fogalma. „A figyelem könnyebben dolgozza fel a már ismert sémákba illeszthető információkat” (Merkovity 2018: 50).

A mai negyvenes korosztálytól felfelé pedig a nemzedékek számára egy valódi közös pont a nyolcvanas évek képeihez való érzelmi és vizuális kötődés; ez az 1980 előtt születettek számára egy értelmezhető vizuális kód. A figyelem könnyebben elérhető, megszerezhető a közösségi médiatérben a több generáció számára azonos kód által. A Kádár-korszak világát illusztráló fotográfiák így válhatnak a figyelem kiváltására alkalmas eszközökké.

Merkovity szóhasználatában markáns szerepet kap a „posztobjektív média” fogalma, amely kifejezés témánk megértése szempontjából szintén fontos. Az internet előtti korban a médiamunkások számára az objektivitás volt a szerkesztői prioritás. A netkultúra térhódításával ez megváltozott és megérkezett a posztobjektív média új elvárásrendszere. Az új szcena szerint az információtovábbítás – illeszkedve a közösségi médiafelületeken zajló (gyakran szakszerűtlen) diskurzusokhoz – egyre gyakrabban párosul ködös ideológiai elképzelésekkel, ennek hatására a vélemény- és a hírműfajok közötti éles határvonal elhomályosul, s a korábbi kategorikus értékítéletek relatívvá válnak. Ez a nézőpont vizsgálandó területünk szempontjából azért bír jelentőséggel, mert az internetes szubkultúra fórumain lezajlott „párbeszéd,” ideológiai csörték hozzájárultak annak a monolit véleményklímának a lebontásához, amely szigorúan politikatörténeti alapon egyfajta jelképes karanténba zárta a Kádár-korszak mindennapjait bemutató történeteket. A posztobjektív kategóriák alapján jellemezhető új közösségi paradigmába viszont már belefér, hogy ideológiai értelemben kuszább, de egyben kevésbé formalizált és ebből fakadóan jóval kevésbé negatív értéktartalmú közlések is jelen legyenek a Kádár-rendszer puhuló időszakáról, így a Kádár-korszak fotóiról is.

Boomeressedés a közösségi médiában?

S van még egy aspektus, amelyet számításba kell vennünk. Az utóbbi években megindult, zajlik az egyik legfontosabb közösségi médiatér, a Facebook úgynevezett boomeressedése, vagyis szemünk előtt történt meg az a jelenség, miszerint a nyugdíjas korosztály birtokba vette a Zuckerberg-galaxist. Figyelemreméltó adat, hogy 2022 legelején már 4,62 milliárd ember használta a közösségi médiát világszerte, ami 58,4 százaléka a teljes népességnek; ez 10,1 százalékos növekedés 2020-hoz képest. Naponta átlagosan 2 óra 27 percet használnak az emberek a közösségi média csatornákat. A friss és egyben megdöbbentő információk szerint a hirdetéselérésnél a leggyorsabban növekvő csoport a 65 év felettieké. 2021-ben az Influencer Marketing Hub szerint 25 százalékkal nőtt a számuk. „A boomerek lassan teljesen birtokba veszik a Facebookot: az eMarketer vizsgálata szerint már 60 százalékuk használta ezt a közösségi médiát, és azóta csak tovább nőtt az arányuk”⁵ – olvasható a *We are social* adataira támaszkodó „Webshark” 2022-es kutatási összefoglalójában.

Ezek az információk is azt a jelenséget teszik egyértelművé, hogy a mai hatvanas-hetvenes korosztály immáron markánsan van jelen a Facebookon. A nyugdíjas létből fakadóan sok szabadidővel rendelkeznek, „facebookozni” is több lehetőséggel bírnak. Szívesen csatlakoznak a különböző nosztalgiasoportokhoz, lelkesen lájkolnak, szólnak hozzá a múltidéző tartalmakhoz, gyakran meg is osztják az ilyen jellegű „contenteket.” Mindezen jelenségek összessége pedig megmagyarázhatja a Kádár-korszakot illusztráló fotók utóbbi években növekvő népszerűségét.

A Fortepan online fotógyűjtemény ingyenes letöltési lehetőségének köszönhetően az elmúlt esztendőkből Szalay Zoltánnak a kádári világot ábrázoló fotográfiái tömegesen jelentek meg a Facebook régi fotókat bemutató oldalain és a nosztalgiasoportokban. Szalay a huszadik századi magyar sajtófotó egyik legtekintélyesebb és legkiválóbb fotográfusa volt. Hogy képeihez a család döntése alapján a Fortepanon keresztül egyszerű hozzáférni, megkönnyíti, hogy egyre több Kádár-rendszer korabeli felvétel jelenjen meg az online térben. A szabad felhasználású Szalay-gyűjtemény szintén hozzájárult ahhoz, hogy kialakuljon a hetvenes-nyolcvanas évek időszakát megidéző fotók kapcsán ez a sajátos reneszánsz. Az Enyedi-gyűjtemény szintén bír országos jelentőséggel. Egyre több könyvben bukkannak fel például Enyedi Zoltán felvételei,

⁵ <https://webshark.hu/hirek/kozossegi-media-statisztikak/#toco> Utolsó letöltés: 2022. 11. 09.

de talán akkor fogalmazunk pontosan, ha azt állítjuk, az Enyedi-fotókollekció a dél-alföldi régióban rendelkezik komolyabb népszerűséggel – ami nem véletlen, hiszen a fotóriporter Csongrád megyében és a Dél-Alföldön tevékenykedett.

Úgy véljük, az Enyedi-gyűjtemény újrapozicionálásához szükséges szociológiai előfeltétel volt az, hogy a puha diktatúra fiatal korosztályai, a ma nyugdíjasai elfoglalták helyüket napjaink közösségi médiatérében. A rendszerváltozás után több mint három évtizeddel rendelkezésre áll a történelmi távlat is és az egykorvult ifjú korukra nosztalgiával tekintő mai hatvanas-hetvenes korosztályok a saját maguk én-narratívájában felvállalhatónak érzik a Kádár-korszakról szóló fotókat, hiszen ezek a felvételek azt a világot ábrázolják, amelynek mindennapjaihoz, az ideológia- és politikumnélküli hétköznapjaikhoz tudnak érzelmileg kötődni.

Mіндеzen tények, megállapítások alapján jelenthetjük ki, hogy a kisvárosi és megyei múzeumoknak, közgyűjteményeknek mint a kultúraformálás lokális aktorainak érdemes/muszáj komoly figyelmet fordítaniuk arra, hogy minél több fotót szerezzenek meg gyűjteményeik számára a Kádár-korszakról. Hasznosnak tartjuk azt is leszögezni: fontos, hogy a hivatalos helyi kultúraközvetítő intézmények a gyűjteménybe kerülő puha diktatúra korabeli felvételeket ne féljenek használni a közösségi médiaterekben sem. Tudjuk, az a világ elmúlt, amikor egy kiállítóhelynek csak a fizikai valóságban kell jelen lennie; a jelenléti események, a falak között létrejövő tárlatok mellett – szintre azokkal egyenrangú módon – a virtuális felületeken is fel kell vállalni a tudományos, történeti, közművelődési diskurzusokat.

Irodalomjegyzék

- Balog B., Szabolcs É. (2019). Narratíva és pedagógiatörténet: egy lehetséges kutatási szemléletmód. *Pedagógiatörténeti Szemle*, 1–2. 57–65.
https://www.epa.hu/04000/04018/00001/pdf/EPA04018_pedagogiatortenet_i_szemle_2019_01-02_057-065.pdf Utolsó letöltés: 2022. 11. 9.
- Castells, M. (2012). Múzeumok az információs korszakban. In: Palkó Gábor (szerk.) *Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig*. Petőfi Irodalmi Múzeum-Ráció Kiadó. 30–43.
- Fekete B. (2011). Online adatbázisok a történelemoktatás szolgálatában I. *A Fortepan. Történelemtanítás Online történelemdidaktikai folyóirat*, 3.
<http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2011/10/online-adatbazisok-a-tortenelemoktatasszolgالاتaban-i-fekete-balint-a-fortepan-02-03-11/> Utolsó letöltés: 2022. 11. 9.
- Görgőy R. (2015). Élettörténet és identitás a szociális reprezentáció és a narratív pszichológia felől. *Kultúra és Közösség*, 3. <http://www.kulturaeskozosseg.hu/pdf/2015/3/01.pdf> Utolsó letöltés: 2022.12. 28.
- Krassói A., Medgyesi K. (2014). Mi van a fejekben? Múzeum, imázs és az Y-generáció. A „Múzeumba-járás” című kurzus hallgatóinak múzeumképe. *A Móra Ferenc Múzeum évkönyve*, Új évfolyam 1. 551–572.
- László J. (2005). A mai pszichológia emberképe. *Magyar Tudomány*, 11.
<http://www.matud.iif.hu/05nov/08.html> Utolsó letöltés: 2022. 11. 9.
- Majtényi Gy. (2020). *A Kádár-kor társadalma*. MTA doktori értekezés. http://real-d.mtak.hu/1381/8/dc_1784_20_doktori_mu.pdf Utolsó letöltés: 2022. 11. 9.
- Mélyi J. (2018). *A Fortepan-módszer. Tizenhét kérdés a múzeumi helyzetről*.
<https://artportal.hu/magazin/fortepan-modszer-17-kerdes-muzeumi-helyzetről/> Utolsó letöltés: 2022. 11. 9.
- Merkovity N. (2018). *A figyelemalapú politika a közösségi média korában*. Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatudományi Intézete.
- Pap M. (2015). *Kádár demokráciája. Politikai ideológia és társadalmi utópia a Kádár-korszakban*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Molnár Tamás Kutató Központ.
- Pusztai V. (2018). Közösségi emlékezet és identitás a vizuális média hatóterében. *Létünk*, 2. 55–71.
http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/13766/1/pusztai_virag_kozossegi.pdf Utolsó letöltés: 2022. 11. 9.
- Slachta K. (2011). *Kádár-korszak, társadalmi átalakulás a Kádár-korszakban*. Oktatási segédanyag.
https://www.academia.edu/20408636/K%C3%A1d%C3%A1r_korszak_t%C3%A1rsadalmi_%C3%A1talakul%C3%A1s_a_K%C3%A1d%C3%A1r_korszakban_Oktat%C3%A1si_seg%C3%A9danyag Utolsó letöltés: 2022. 11. 9.
- Slachta K. (2019). Társadalmi átalakulás a Kádár-korszakban (1956–1989). In: Bánkuti Gábor, Dévényi Anna, Gőzsy Zoltán (szerk.), *Magyarország a 20. században*. 90–109.
- Szirmai É. (2016). A hatalom nyilvánossága. In: Szirmai É., Tóth Sz., Újvári E. (szerk.): *A hatalom jelei, képei és terei*. Szegedi Egyetemi Kiadó-Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 93–107.

- Tókos K. (2006). Énbemutató, önjellemzés és identitáspróbák (az interneten) narratív-kommunikatív szemszögből. *Új pedagógiai Szemle*, 9. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/enbemutatas-onjellemez-es-identitasprobak-az-interneten-narrativ-kommunikativ>
Utolsó letöltés: 2022. 11. 9.
- Újszászi I. (2009). Arcél: *Enyedi Zoltán (1939–2009)* <https://www.delmagyar.hu/szeged-es-kornyeye/idoutazas-a-delmagyarral-mtv-studio-elso-kepek-a-videkrol-4189366/#> Utolsó letöltés: 2022. 11. 9.

A képek jegyzéke⁶

1. kép: mfm_e_823_04
Az új Somogyi-könyvtár Szegeden 1984-ben.
2. kép: mfm_e_562_16
Bográcsozás Forráskúton 1981 májusában.
3. kép: mfm_e_495_13
24 órás sportverseny Hódmezővásárhelyen 1980 szeptemberében.
4. kép: mfm_e_407_5
Konzultáció a szentesi ruhagyárban 1980 januárjában.
5. kép: mfm_e_434_4
Épülő Szeged-Felsővárosi panelházak 1980-ból.
6. kép: mfm_e_562_18
Ünnepség a forráskúti Haladás Termelőszövetkezetben 1981 májusában.
7. kép: mfm_e84_14
Asszonyok dolgoznak szorgosan; Szentes, 1969.
8. kép: mfm_e81_03
Pecások Mártélyon 1969 nyarán.

⁶ A képek forrása: a Szegedi Móra Ferenc Múzeum digitális archívuma